

Словник мови творчої особистості: принципи укладання реєстру (з прози Ю. Андруховича)

Авторський словник бачимо як проміжну форму фіксації лексики та фразеології на їхньому шляху до фундаментальних тлумачних словників: «саме з авторської лексикографії слід починати, бо саме студіювання мови окремого письменника, публіциста, мемуариста виводить нас на проблему слова поза словником» [2], тобто проблему того шару лексики, що з різних причин – ідеологічних, методологічних, естетичних, хронологічних тощо – не увійшов до словників, але потребує лексикографічної параметризації й наступного дослідження. І хоч під час укладання загальномовних словників фундаментального типу треба враховувати зсув впливу на формування літературних норм із мови художньої літератури на розмовну мову, мову ЗМІ, дослідження мови творчої особистості й створення авторських словників є досить актуальним.

На необхідності лексикографічного охоплення *позасловникової* лексики та фразеології (ще в українській лексикографічній традиції побутують терміни *лексика поза словником* або *присловникова лексика*) із середини ХХ ст. наголошували С.І. Головащук [3], П.Ю. Гриценко [4; 5] Г.М. Віняр [1; 9] та ін. Така проблема оприявилася в результаті порівняння живомовної стихії з реєстром корпусу авторитетних словників, що постали на основі давнішої традиції – опрацювання живої мови, мови з уст народу, яка завжди цікавила письменників і лексикографів². Тому все

² Див. записи Марка Вовчка, П.О. Куліша та ін., засади «Словаря російсько-українського» М. Уманця і А. Спілки (1893–1898), «Словаря української мови» за ред. Б. Д. Грінченка (1907–1909) тощо. Українські словникарі до п. п. ХХ ст. активно використовували зразки живої мови: це польові записи слів 40-х років ХІХ ст. Я. Михайловського, М. Шушка, Булгакова, Ольхова з різних регіонів України; записи А.Ю. Кримського з Київщини, С.Д. Носа – з Чернігівщини тощо (матеріали ввійшли до «Словаря...» М. Уманця та А. Спілки); матеріали М. Уманця й громади з різних куточків «Української, Галицької, Угорської Русі», зібраному з кінця 50-х – на початку 60-х років ХІХ ст. Це були й індивідуальні картотеки, і колективні праці, зібрані як фахівцями, так і всіма охочими, напр., за «Інструкцією до записування слів з народніх уст». Яскраво й потужно зразки живої мови використовували члени

нагальнішою постає потреба лексикографічного зрізу мовної ситуації з погляду незафіксованої лексики й фразеології.

Для означення таких одиниць послуговуємося терміном *лексикографічні інновації* – це слова та словосполучення, не зафіксовані у словниках певного типу та/або періоду. Мовознавчими чинниками такої інвентаризації мовного масиву українського узусу є: а) необхідність регулювання нормалізаційних процесів в українській мові; б) дослідження в усіх галузях мовознавства, насамперед, у лексикології, фразеології, словотворі, граматиці, зокрема для всебічного системного опису лексики, нової за різними ознаками її семантики, форми або спектрів функціонування в мовленні; в) створення фундаментальних словників мови.

Призначення Словника мови творчої особистості, або авторського словника (далі – Словник) – зібрати, систематизувати й описати нові явища української мови, насамперед *лексикографічні інновації* як підґрунтя для комплексного неологічного словника, а згодом – для фундаментального словника української мови, що дасть можливість зафіксувати потік стихійного мовного життя, продемонструвати факти народження нових одиниць, їхні зміни, входження до системи мови, явища всіх рівнів мови.

Спосіб опрацювання текстового ресурсу полягає у вибіркового розписуванні текстів: ідентифікуванні *лексикографічних інновацій* шляхом звірення з одиницями СУМ, СУМД, СУМЖ. Цікавість становлять одиниці з іще не зафіксованим новим значенням, відтінком чи формою – неосемантизми, також суттєву увагу приділено тим одиницям,

КСЖУМ під час укладання РУС-1924 – 1933 [8]. Опертя на живу мову в академічному лексикографічному процесі в Україні головню завершилося в п. п. ХХ ст. разом зі згорненням українізації, а джерелом словників стали письмові тексти, тобто переважно книжна мова. Частково увагу до живої мови було повернуто до загальнономовної лексикографії у 70-х рр. [7]. Одним з інструментів цього процесу було анкетування, зверненене до пересічних мовців, яким пропонували обрати той чи той варіант: лексичний (базар – ринок), граматичний (центра(у), елемента(у)), словотвірний (рубка – рубання), акцентуаційний (завжди – завжди), правописний (панцер – панцир) тощо [6]. Сьогодні така практика повертається переважно в стихійній інтернет-лексикографії, поповнення ж академічної лексичної картотеки досі обмежується тільки друкованими джерелами, що, на нашу думку, потребує фахового перегляду

що зафіксовані, але бідно або зовсім не проілюстровані в попередніх словниках: напр., **луна-пáрк*** – У СУМ: без іл.

Для відстежування *поверненої* лексики залучено корпус словників кінця XIX – поч. XX ст., насамперед РУС.

Для вже кодифікованих лексем і ССС, у яких виявляємо *нові значення, форми* та ін., після назви відповідного словника стисло наводимо зафіксовані в ньому значення, форми написання, наголошування, функціональні обмеження та ін. для унаочнення відмінностей, на яких ми акцентуємо увагу в Словнику:

- астериск (*) – одиниця вже *зафіксована* й витлумачена в обраних для верифікації словниках, а в Словнику наведено нове, не зафіксоване досі значення, форма написання тощо;

- горизонтальна стрілка (→) – *повернена* з пасиву призабута (чи свіdomо заборонена в часи деукраїнізації) мовна одиниця, зафіксована в словниках к. XIX – поч. XX ст., напр.: **пам'ятникóвий** →..... – У РУС...

До деяких слів, зокрема складноскорочених і латиницею, подано лінгвістичну або нелінгвістичну – історичну, культурологічну – інформацію про походження, вимову й написання [10].

ХАРАКТЕР МОВНИХ ОДИНИЦЬ.

Дібрані **лексикографічні інновації** різняться за такими параметрами: *новизна, межі одиниці, походження, ступінь узагальнення, стилістичне забарвлення, поширеність у мові, графічне оформлення*. Розгляньмо приклади кожного з параметрів:

а) *новизна*:

нові одиниці, серед яких інновації в широкому розумінні, напр.: **аніма́тор*** (з фр. *animateurs, animator* – той, хто надихає, той, хто оживляє), -а, ч., *соціол.* Фахівець, який стимулює та організовує соціокультурну активність населення у сфері дозвілля; організатор масових свят. // *перен.* Призвідник витівок, бешкетів; заводій. *Поляки – це вічні аніматори, вони страшенно люблять замутити якусь авантюру. Того літа в Румунії мені видали півкнижки. Це був переклад перекладу – румунською з польської* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 54). – У СУМД: кінематографіст; актор; також **галу́аз, ес ба́н, шот, патла́тий***;

усталені одиниці, поширені в мові, але не зафіксовані в словниках: **фотошпалєри**, **воєнно патріотічний**, зокрема одиниці, мало або зовсім не ілюстровані в попередніх словниках: **луна па́рк**, **презерватів**; діалектні одиниці, напр.: **агра́фка**, -и, ж., гал. Дротяна заціпка з двох частин, яка, проколюючи тканину, зачіпається гачком зовні; шпилька, булавка (англійська). *Тут зауважив [Немирич] на одному з вішаків комплекту з невеличким, пришитим аграфкою до вилоги фрака, папірцем, на якому прочитав «Для пана Ю. Немирича»* (АР, (1992) 1997, 89). – У Гр, Нік.: пор.: аграф;

б) межі одиниці:

лексеми: англи*, -ів, мн., розм. Англійці. *Але в п'ятницю ми були в дорозі, тож лише увечері дізналися з телебачення про найсуттєвіше: дві сотні **англів** уже заарештовано.. Спєка наростала і нагнітала липке спітніле очікування. **Англи** пороздягалися до пояса, демонструючи ластовиння, татуювання і жирові складки* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 50). – У СУМД: германське плем'я; **Пра́світ**, -у, ч. Давній, доісторичний світ; правік, прадавнина. *Я підвищував і опускав голос, інтонував патетично і саркастично, витягав з глибин **Прасвіту** і з власних кишень акторів та персонажів* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 30); зокрема абрєвіатури: **УПА**, **СУНМ**;

сталі словосполучення та речення – фразеологізми, цитати, афоризми тощо: **Хтось Над На́ми**. Вища сила, Бог. *Ти.. змушуєш себе до силових вправ.., так ніби в цьому полягає останнє виправдання тебе і Москви, і, більше того, твого існування на світі. Існування, до речі, досить нікчемного, такого, що ним узагалі годилося б знехтувати **Комусь Над На́ми**, якби не кілька вдалих рядків у кількох загалом невдалих віршах, чого, ясна річ, зовсім недостатньо для великої національної справи* (АМ, (1993) 1997, 116). (Образ у системі авторських власних назв); також: **св'ято Воскрєса́ючого Духу**; **місто на вініс, місто вразно́с**;

в) походження:

питомі одиниці: **знакува́ння**, -я, с. Позначення знаками, вираження у знаках; означення, мічення, маркування. *Літера, таким чином, виявляється базовою одиницею (елементарною частинкою, «атомом») **знакування** знання* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 5);

запозичені одиниці: **симфо-ро́к**, -у, ч. Рокова музика з елементами симфонічної або у виконанні симфонічного оркестру. *Я чудово пам'ятаю, що тоді [1977 р.] слухалося: передусім симфо-рок. Він саме переживав найкращі, хоч разом з тим і останні свої часи. І «Варшава» це, як на моє нинішнє вухо, саме він* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 56). – У СУМД: пор.: симфоджаз;

г) ступінь узагальнення одиниць:

апелятиви: кнай́па (з пол. *knajra*, від нім. *Kneipe* – пивниця, шинок, забігайлівка), -и, ж., діал. Заклад харчування, де подають насамперед спиртні напої; корчма, шинок, пивниця, генделик, рідше – кав'ярня. *За останні тридцять-сорок років Шарлоттенбург, а з ним і Штутті, тобто Штуттгартер Пляц, де я живу, не лише постарів, але й відчутно збуржуазився, тож ніхто вже не просиджує в його кнайпах до ранку, дай Боже, щоб до півночі* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 34);

оніми: Ді́ке Пóле. У XVI–XVII ст. – незаселений степ між Дністром і Волгою; у різні часи – Великий Євразійський Степ, Велика Скіфія, Велика Тартарія, Степова Україна. || Історична назва нерозмежованих і майже не заселених причорноморських степів. – *Ваша Королівська Милосте, – звертаюся до нього сповнений шацунку, –.. Дикого Поля та Чорного Лісу Архисеньйоре, Козаків Донських, Бердянських та Криворізьких Гетьмане й Покровителю* (АМ, (1993) 1997, 118). (Територія взаємодії та боротьби кочового та осілого способу життя; сьогодні – сучасні Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська та Херсонська області України);

г) стилістичне забарвлення:

нейтральні одиниці: **провока́тивно**, присл. З викликом, спричиняючи неоднозначну реакцію; виклично. *Галуззю для неї [енциклопедії] стала УАЛ, описана вкрай суб'єктивно і місіями навіть провокативно – через імена творчих осіб, назви часописів і видавництв, угруповань і середовищ, а також через тенденції, тренди, банально кажучи – напрями, школи і течії, а небанально і на той час модно – через дискурси* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 6). – У СУМ: пор.: провокаційно;

стилістично й стилево забарвлена лексика й фразеологія – діалектна, просторічна, архаїчна, термінологічна та ін.: **вгáшений, гурт'яга**,

лягáвка, як-от: **енде́рівський**, -а, -е, розм. Прикм. до **енде́р**. *Але й Дžoно́ві Стілу не дано знати про.. запах її [Інге По́ль] зовсім не вишуканих перукарських (та ще й енде́рівських!) парфумів, що доводив до солодкого запаморочення досі нецілюваного борцовицького аса розвідки* (АКЮ, (1990–2018) 2018, 34); **манце́ніловий**, -а, -е, книжн. У якому ростуть манценіли. *Зорі в небесах робляться усе більшими, ближчими, можна навіть розрізнити на них якісь міста, казкові манце́нілові ліси, дивовижні палаци, колони, вежі* (АМ, (1993) 1997, 119). (Манценіли, або місячні дерева – міфічні тропічні дерева з Латинської Америки, які нібито вкидають мандрівників у солодкий, але згубний сон; оспівані французьким поетом Шарлем-Юбером Мільвуа у вірші «Манценілі» («Le Mancenillier») на поч. XIX ст.);

д) поширеність у мові:

зувальні одиниці – результат колективної творчості: **антидержавний**, -а, -е. Спрямований проти держави, державного ладу взагалі або проти чинної влади зокрема. *Але міліція в атаку не йшла, і так вони стояли двома стінами одні проти одних, і це тривало годинами.. При цьому студенти, звичайно, не мовчали і взагалі не стримувалися – вони співали, свистали, дерлися, провокували, пророкували і вигукували антидержавні гасла* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 59);

оказіональні – авторські інновації: **фантастично-алеманський**, -а, -е. Про те, що захоплює, зачаровує в алеманському діалекті. *У цій книжці Аарау зовсім не було б, якби його назва не починалася фантастично-алеманським подвоєним «а»* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 12). (Алеманський діалект німецької мови (або західно-південнонімецький, швабський) поширений на півдні Німеччини, на крайньому заході Австрії, Швейцарії, в Ельзасі у Франції, а також у деяких районах Італії);

е) графічне оформлення:

кириличне чи **латиничне** написання одиниць: **«Life»** (англ. – *життя*) [лайф], невідм., ч. Відомий ілюстрований журнал, заснований 1936 р. у США. *Джон Стіл, дописувач американського журналу «Life», у своєму нарисі про Сташинського називає його «чудовиськом у людській подобі»* (АКЮ, (1990–2018) 2018, 26). (Має спеціальні видання, присвячені видатним особистостям; багато фотографій журналу стали світовими шедеврами);

одиниці *із цифровими та іншими графічними* вкрапленнями: **лінія S1 (U2 та ін.)**. Гілка міського електротранспорту в деяких європейських країнах (пор.: **ес-б'ан**). *Потім я поїхав з Берліна, а рік тому приїхав до нього знову, але жодного разу вони [музиканти] мені не трапилися. І лише минулої п'ятниці (уперше за цілий рік!) вони раптово виринули – от тільки не на лінії S1, а на лінії U2, десь поміж Віттенбергплатц та Бюловитрассе (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 44).*

Таким чином, виявлені інновації можуть бути запозиченими *узуальними апелятивами* або *питомими* *оказіональними онімами*, стилістично *нейтральними* або *забарвленими*, представлені одним словом або *синтаксичною конструкцією*.

3 погляду ХАРАКТЕРУ ОНОВЛЕННЯ можемо класифікувати дібрані інновації як *новотвори морфологічні, новотвори семантичні, новозапозичення, внутрішні запозичення, новоформи*; кожна з груп може демонструвати як *узуальний (загальний)*, так і *оказіональний (індивідуальний, авторський)* мовотворчий потенціал в широкому стилевому та стилістичному діапазоні.

1. Новотвори морфологічні: нове слово, утворене в системі української мови – *актуалізовані, поширені, але ще не фіксовані* *одиниці*. Це запозичена та *питома, загальна і власна лексика*.

● **Узуальні:**

- *загальноживана нейтральна, як-от: екошко́ла* (скороч. від *екологічна школа*), -и, ж. Альтернативна освіта, яка надає максимально екологічні й сучасні умови для навчання й розвитку дітей; заклад такої освіти; зелена школа. *Поки ми від станції Груневальд йшли лісом у бік шосе, а потім через територію екошколи намагалися вийти до Чортового озера, нас досить незле промгло і знову просушило* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 46), а також **антидержавний, воєнно-патріотичний, багатоквартірник, пиво-води, сепіюватий, рок-зірковий**;

- *стилістично, емоційно забарвлена лексика: переборзілий*, -а, е, жарг. Який став дуже, занадто зухвалим. *Зробити цей останній крок, щоб завалити ненависну браму, розігнати переборзіле патлате кодло, наприклад, газами, й чарівними гумовими паличками вмить навести лад у країні, вони [міліціанти] теж не мали права* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 59); **муйня**, -і, ж., вульг. 1. Щось негідне, неприємне. || Щось незначне,

неважливе. || Дурниці, вигадки, нісенітниця. || Будь-які речі, явища, ситуації тощо; фігня. *Знахабнілі і патлаті окулярики в татових джінсах і маминих ліфчиках умить надіставали б таких підсрачників [від міліції], після яких назавжди забуваєш про страйки, голодування, демонстрації та іншу революційну муйню* (АЛІМ, 2017, 59); **есесесерівський, відпірхати, бомж, баблo** та ін.;

- *термінологічна* лексика та ССС: **геопоетика**, -и, ж. Творчі способи взаємодії людини з географічним простором, з ландшафтними і територіальними образами й міфами для возз'єднання людини з природою й запобігання майбутній техногенній катастрофі (як протиставлення геополітиці). *Хтось дійшов би висновку, що мене вже тоді вполювала геополітика. Якщо її стріла була справді отруйною, то в мене при собі завжди є антидот – геопоетика* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 7), а також: **знкування, поняття-слово, постмодернізм*** тощо;

- *оніми* (перев. прецедентні): **Русь-Україна**→, ~сі~и, ж. Україна, українські землі. – *Ваша Королівська Милосте, – звертаюся до нього сповнений шацунку, – Володарю й Управнику Руси-України* (АМ, (1993) 1997, 118). – У РУС, УС. (Авт.: частина образу). (Із творів Михайла Грушевського; увиразнює підкреслює історичну, культурну, звичаєву, мовну і світоглядну спадкоємність сучасної України щодо стародавньої Русі); **попокатепетль**, -я, ч., зі сл. о. Ужито для висловлення сильних емоцій. *І що там за сирена така [співає в душовій]? Заліпити вуха милом, чи як? Але чим далі, тим сильніше відчуваєш, що піймався.. О ламбада, мадонна, кетцалькоатль, **попокатепетль!** Комуś не повірив би...* (АМ, 1996, 124). (від назви діючого вулкану в Мексиці – одного з найбільших у світі); також: **Великорoсія, Гoрбi, Потoцькi, Вишневецькi, Татомiри** та ін.

• **Оказіональні: золотовсмiхнений**, -а, -е. Який усміхається, показуючи золоті зуби (див. **зуб: золоті зуби**). *Дівчина усміхається, вона має забагато золотих зубів, і ти зненацька розумієш, що найбільше в ній тобі сподобалися її джінси, а тому не надто жалкуєш, коли поїзд рушає, а золотовсмiхнена Маруся так і залишається на пероні* (АР, (1992) 1997, 35), також: **недоконтинент, при-сгáрлюватися, серединність, мiжність, автогеографія, автогеобіографія, Чортoпiль, Кофішoпiя** та ін.

Щодо *словотвірного* параметра: беремо до уваги всі типи узуальних та авторських похідних, зокрема:

- *юкстапозити*: **автор-чекіст**, ~а~а, ч. Письменник, пов'язаний із КДБ, який романтизує діяльність чекістів, кадебістів. *Між нами кажучи, я знаю, що її [вулиці Блюменштрассе] немає й бути не може. З нею приблизно так, як і зі Штірліцом – їх вигадав один не надто добросовісний автор-чекіст. А чекістам не можна вірити ні в чому, навіть у назвах вулиць* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 48). (Про Юліана Семенова – автора романів «Сімнадцять миттєвостей весни», «Петрівка-38» та ін., який нібито був співробітником КДБ); також: **чарівник-екзот, болісно-солодкий, буркотун-генерал, незручно-нестерпно, шматочки-зародки**;

- *абрєвіатури* (як окаяональнї, так і узуальнї): **УАЛ, ТГШ** та ін., як-от: **ЗУНР** [зу-ен-єр] *невідм., ж.* Скорочення: Західноукраїнська Народна Республіка. *Живеш на сьомому поверсі, стіни кімнати завієси козаками й діячами ЗУНР, з вікна бачиш московські дахи, безрадїснї тополїні алеї, Останкінської телевежі не бачиш – її видно з кімнат, розташованих по другий бїк коридору, – але близька її присутність відчувається щохвилини* (АМ, (1993) 1997, 114). (Українська держава, що поетала в результатї розпаду Австро-Угорської імперії, існувала фактично в 1918–1919 рр., формально – до 1923 року на території Західної України зі столицею у Львові);

- *відабрєвіатурнї утворення*: **енкаведє** (від рос. скороч. НКВД – Народний комиссариат внутрєнних дел), *невідм., ч. і с., їст., рад., рос., розм.* Народний комісарїат внутрїшнїх справ; НКВС. *Можете [пси] тепер досхочу захлинатися своїм гавкотом, там, на березї, що, до води вам зась, шакали, гієни, я помісив би вас чоботами так, щоб усі тельбухи повилазили, людожери, ветерани енкаведе, персональні пенсіонери, гавкайте, гавкайте, скорше здохнете* (АР, (1992) 1997, 79). – У СУМД: пор.: НКВС, ч.

2. Новотвори семантичні (неосемантизми) – новї або актуалїзованї, узуальнї, але досї не фіксованї слова-значення:

• **Узуальнї: їзбїй***, -я, ч. Людина поза законом, витїснена їз суспїльства чи його певної групи; вигнанець. | Образно. *Серед них [літер] є, сказати б, найпопулярнїші, є середньої вживаностї, а є просто їзбої. Ця нерівнїсть особливо загострюється, коли їдеться про початки слів,*

тобто про перші літери. Абсолютним **ізгоєм** у цьому сенсі є тридцять перша літера – Б (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 5). – У СУМ: істор. знач.; ще приклади: **патл'я́тий*** у знач. «із довгим волоссям – зачіскою, як у гіпі; волосатий (ознака «не такого», «інакшого», «дисидента»)» (У СУМ: з довгим, густим, скуйовдженим волоссям), нові значення та відтінки мають слова **візія***, **антидо́т***, **гліянець*** та ін.

● **Оказіональні** – нові або актуалізовані чи повернені: **громадя́нин***, **перемотло́шити*** у знач. «побити всіх або багатьох». .. – У СУМ: перетворити на мотлох; **перегра́ти***, -аю, а́еш, *док.*, *кого*, *груб.*, *діал.* Переспати з усіма або багатьма. *Однак і над ними [студентами-кавказцями] тяжіє стогін розчарування, бо всіх русьвих не перемотлошиш, і всіх «мерседесів» не скупиш, і всіх манекенниць не переграєш* (АМ, (1993) 1997, 127). – У СУМ: ін. знач., зіграти усе або повторно тощо.

3. Новозапозичення – адаптовані до системи української мови *запозичення з іншої мови*:

- *апелятиви*: **в'єлнес** (з англ. *wellness*, від *fitness* та *well-being* – добре самопочуття), -у, ч. Профілактична й оздоровча система фізкультури, здорового харчування, позитивного мислення. *Весь цей гай-тек, вай-фай, басейни, бари, фітнес, вєлнес* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 55); **кофішо́п**, **симфо-ро́к**, **пéтинг**, зокрема *адаптовані кирилицею латиничні звукові абрєвіатури*: **єс-ба́н**, **вай-фа́й**, **єсемéс**;

- *оніми* (кириличні відповідники), зокрема *апелятизовані*: **кра́йслер-імпе́ріа́л** (з англ. «*Chrysler Imperial*» – Крайслер величний, досконалий), -а, ч. Престижний легковий автомобіль компанії Крайслер, який виготовляли в середині та наприкінці ХХ ст. (Від прізвища засновника компанії Волтера П. Крайслера); **«Дже́тро Талл»**, **Ма́рієнштат**, **Жо́лібож**, **«Шльонськ»** та ін.

4. Внутрішні запозичення:

- *активізована архаїчна, історична лексика* і ССС, завдяки яким Ю. Андрухович вибудовує перехрестя вертикального й горизонтального часу, перехрестя епох: **тріє ца́рі тріє ца́рі**, *нар.-поет.* Компонент колядки або різдвяної драми ХVІІ–ХVІІІ ст. *Нас провадило передчуття чуда, котре от-от має статися. Нас провадила самотня зоря у високому небі над Берліном, нас провадили ангели, що саме в цю мить озвалися з видимих і невидимих вершин світу дзвінками лютеранськими голосами.*

Нас провадили **тріє царі**, що тої ж миті спеціально для нас обернулися трьома божжами: кельт, перс, негр (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 40). (Авт.: поєднання висок. та низьк стилів). (У колядці: *Тріє царі, де йдете? Гляда-ти Дитятка Царя Спаса всього світу, Божого Ягнятка; у вертепі: Шедше тріє царі Ко Христу со дари*); також: **зегзіця-лебедіяця, аріанство, інфаміс, Рес Публіка, «презентація група», християнські ягнята** та ін.;

- діалектна та регіональна лексика як визначальна ознака мови Ю.І. Андруховича і зразок внутрішнього запозичення: **кобіта**, -и, ж. Дівчина, жінка. *Сусіди казали про них, що професор Євген Малик живе з двома кобітами – старша варить йому їсти, а з молодшою він спить* (Ю. Андрухович, Таємниця, 2007, 11). (Авт.: діал. як риса ідіолекту); ще – **звар'ювати, кнайпа, зупа, шпійця** та ін.;

- повернена лексика та фразеологія – цей шар мови особливо цікавий, представлений одиницями, які зафіксовано в раніших словниках, але з певних причин (часто ідеологічних) вилучено з реєстрів наступних праць, напр.: **пам'ятниковий** →, ... – РУС; **мапа*** →, -и, ж. Карта. *Ця книжка про міста, які стали чимось більшим – вони стали Місяцями, причому особистими, мов ерогенні зони, й інтимними. Місяцями, означеними на мапах як міста* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 7); *Насправді все починається з мап. Скільки себе пам'ятаю – завжди ця маніакальна схильність їх розглядати. Мапи стали для мене тим, що в романтичніші часи звично називали джерелом натхнення* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 7); *Загалом же – сотні книжок, альбомів, атласів (останні геть мене ошчасливили, надто ж «Новий історичний атлас світу» з його 600 кольоровими мапами та покажчиком із понад 20000 гасел* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 34); *Педро Ленц (надалі в цьому тексті – Дон Педро) і я схилиємося над мапою Берна* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 48); – У СУМ: заст.; РУС, Із, РУСТТ, Нік, РУСД, Гол, Гр, ГрНік, РУСВТ, УС.

5. Новоформи – нові, актуалізовані або поширені, але ще не фіксовані граматичні чи правописні форми:

граматичні інновації або повернені: **авто*** →, -а, с. Автомобіль. *Скоро, вже скоро з'їдуться шановані гості у відкритих автах і мисливська оркестра зустрине їх сурмами та тудумбасами* (АР, (1992) 1997, 36); *Старий, ти створюєш проблему там, де її нема. Білінкевич зараз спить у розкішному авті. Йому добре. А ми повинні спати в*

готелі (АР, (1992) 1997, 85); *Можна.. або купатися з дівчатами в бочці, або спати в багажнику чорного авта* (АР, (1992) 1997, 71). – У СУМ: невідм.; Гол.: відм.; **найп'ятизірковіший, найцентральныйший, найблискавічнийший, найпоказовіший, найулюбленіший, найзахопливіше, якнайретельніше, якнайбезбóжніше, щонайтісніше, найдіотськіший** та ін.;

- *правописні: катедральний* →, -а, -е. Кафедральний. *Наставала ніч, і вони [безхатьки] лазилися до головної зали, під її фантастично випукле катедральне склепіння* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 16); *Напевно, ми кружляли по сім разів навколо кожної з ризьких атракцій: катедрального собору.., височезної шпигі Святого Петра, Порохової вежі* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 352). – У СУМ: пор.: діал., катéдра; РУС, Із, Гол; а також **гімназіяльний, гільдія, райхстаг, регіон**.

Серед **СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ТА РЕЧЕНЬ** беремо до уваги такі одиниці, як узуальні та okazіональні (авторські).

● **Узуальні:**

- *загальноновживані ССС: Старé Місто*. Історична частина міста (перев. європейського). *Знана мені Варшава обмежується віссю Нового Світу і Краківського передмістя, Ринком, Марієнітатом і Старим Містом загалом* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 57); **малéнькі радіощі, меморіальна дóшка, джерелó натхнénня, держáвний муж, індійський фільм, морáльно здеградóваний, цукрóва вáта, дівчина з веслóm, філіппінський масáж;**

- *термінологічні сполуки: явне безробіття, соціол., ек.* Показник зайнятості – офіційно зареєстрована кількість безробітних, які шукають роботу за допомогою біржі праці; зареєстроване безробіття; протилежне таємне (сховане, приховане) безробіття; **таємне безробіття, соціол., ек.** Показник зайнятості – кількість незареєстрованих безробітних, які шукають роботу, не вдаючись до допомоги біржі праці; сховане (приховане) безробіття; протилежне явне (зареєстроване) безробіття. *Це вже потім, децю пізніше, почалося його [капіталізму] безпорадне приживлення на вітчизняний ґрунт:.. знецінення заощаджень, явне і таємне безробіття, соціальна деградація з люмпенізацією* (АЛІМ, (2005–2011) 2017, 37–38); **культура маліх народів, кінець історії, злочин проти людства, акустична система, новé покоління;**

- *фразеологізми, паремії, примовки* тощо: **мұхи дóхнуть від нудьги**, розм. Дуже нецікаво. *На лекціях і семінарах мухи дохнуть від нудьги* (АМ, (1993) 1997, 126); **забрíзканий сліною, різати вéни, робіти мужчіною, як на вұхо**;

- *багатокомпонентні оніми й онімізовані назви*: **Яцько: Яцько Борóдавка** (Яків Бородавка-Нерода). Гетьман Війська Запорізького з 1919 р. до 1921 р. **Яцько Бородавка.. стане гетьманом, скинувши Сагайдачного, однак під Хотиним поплатиться за це головою, довівши як гетьман славне Військо Низове Запорозьке майже до цілковитого краху** (АКЮ, (1990–2018) 2018, 17); **Хотін**, -а, ч. Місто в Україні, що мало важливе оборонне значення в XIII – XVIII ст. **Яцько Бородавка.. стане гетьманом, скинувши Сагайдачного, однак під Хотиним поплатиться за це головою, довівши як гетьман славне Військо Низове Запорозьке майже до цілковитого краху** (АКЮ, (1990–2018) 2018, 17); **Невсипұчий Вівчар, Козакі Криворízькі, Козакі Донські, Козакі Бердянські, Чóрний Ліс, Дéйвід Бóві** тощо.

● **Оказіональні:**

- *авторські оказіональні афоризми, перифрази, евфемізми*: **цапíні потреби і вподобання**. Грубі, приземлені, плотські цінності. (Образалюзія до сатира – плотолюбця, якого зображали з цапиними копитами). *Ані слова не розбереш із цього напівпташиного повискування – так, ніби дівчата під час купелі здобувають якусь іншу мову, тільки їм відому. Таємничу мову прадавніх часів матриархату. Сповнену зневажливої вищості до нищого чоловічого поріддя з його цапиними потребами і вподобаннями* (АМ, (1993) 1997, 123); **східнішання Зáходу і західнішання Схóду, свято Воскресáючого Дұху; безрамéнний хрест; душéвні полюóції, також: твердá рідкá валўота (горілка), напівіснуўча імперія** (СРСР в останні роки свого існування) та ін.;

- *авторські оказіональні трансформації ССС*: з **«устьогó кінця»;** **товáришки по щáстю**. Жінки, які однаково досягли успіху, отримали бажане, потрапивши у щасливе становище (пор.: товариш по нещастю). *Після багаторічних поразок і розпачів – збулося! Сталося! Обидві приїздять [до Москви] майже водночас, незалежно одна від одної перетнувши добрячий шмат російських рівнин. Знайомляться без тіні лукавства, їм справді дуже приємно, адже вони товáришки по щáстю* (АМ, (1993) 1997, 116). (Авт.: гра слів);

- авторське оказіональне представлення/трансформації цитат, зокрема прецедентних текстів: **співають ідучі дівчата; All You Need Is Love** (англ. усе, що тобі потрібно – це кохання). Цит. з однойменної популярної пісні. (Автори – Джон Леннон та Пол Маккартні, учасники культового в д.п. ХХ ст. британського гурту «Бітлз»). *Якими одиницями виміряти той особливий щем, коли все інше втрачає сенс і All You Need Is Love?* (АКЮ, (1990–2018) 2018, 42). (Авт.: цитування); **«Prawem i lewem»** (польськ. «Правдами й неправдами»). Найвідоміша праця польського історика В. Лозинського. *Оповідь, яку подибуємо у Владислава Лозинського в його капітальному томі «Prawem i lewem»* (чи, по-українськи перекладаючи, **«Шаблю та грамотою»** (Точніше – «Правдами й неправдами»), викладено надто тенденційно: Самійло Немирич виразно неприємний авторові вже хоча б тим, що негатолик і неполяк (АКЮ, (1990–2018) 2018, 8–9). [гра слів у польській назві – лат. прототип *iuri et galdi* – *правом (законом) і мечем* – буквально *правим і лівим*].

Ретельний аналіз авторських текстів за цією методикою виявляє численні цікаві приклади нових явищ в українській лексиці. Формування окремої бази лексичного ресурсу, що з різних причин залишився за межами загальнономовних тлумачних словників: авторських (оказіональних) інновацій, а також узуальних слів чи сталих словосполук – як маркерів певної доби, так і маркерів авторського стилю, актуалізованої лексики, семантично чи стилістично оновленої, граматично модифікованої у мові того чи того автора, – дасть підстави переглянути реєстри тлумачних словників української мови щодо їх повноти, відповідності реальному стану розвитку мови та її функціонування, з'ясувати доцільність доповнення авторськими лексичними знахідками.

Джерела

- АКЮ** – Андрухович Ю. Коханці Юстиції : роман. – Чернівці: Меридіан Чернівці, 2018. – 304 с.
- АТ** – Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. – Харків: Фоліо, 2007. <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2917040>
- АЛІМ** – Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики / Вид. 3-тє, випр. й доп. – Чернівці : Книги XXI; Meridian Czernowitz, 2016. – 436 с.

- АМ** – Андрухович Ю. Московіада. // Андрухович Ю.І. Рекреації. Романи. – К.: Час, 1996 (1997). – 287 с.
- АР** – Андрухович Ю. Рекреації // Андрухович Ю.І. Рекреації. Романи. – К.: Час, 1996 (1997). – 287 с.

Словники для виявлення лексикографічних інновацій

- СУМ** – Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – <http://sum.sn.ua>.
- СУМД** – Словник української мови: додатковий том: У 2-х кн. – К., 2017.
- СУМЖ** – Словник української мови / Відп. ред. В. В. Жайворонок. – 2-е вид. – К.: ВЦ «Просвіта», 2016.

Словники для виявлення поверненої лексики

- Гол** – Правописний словник / Г. Голоскевич. – К., 1929. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- Гр** – Словарь української мови / Упорядник з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. I–IV. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- ГрНік** – Словарь української мови / Б. Грінченко, за ред. С. Єфремова, А. Ніковського – К., 1927–1928. – Т. I–III. – Вид. 3-тє. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- РУСД** – Російсько-український словник ділової мови / М. Дорошенко, М. Станиславський, В. Страшкевич. – 1930. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- Із** – Російсько-український словник / О. Ізюмов. – Х–К, 1930. – 980 с. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- Нік** – Словник українсько-російський (літери А–Й) / А. Ніковський. – К., 1927. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- ПШ** – Російсько-український фразеологічний словник / В. Підмогильний, Є. Плужник. – 1927. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>

- РУС** – Російсько-український академічний словник: Т. I–III / Гол. ред. акад. А. Кримський, акад. С. Єфремов. – К., 1924–1933. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- УС** – Словарь російсько-український / Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. – Львів, 1893–1899. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>
- РУСТТ** – Російсько-український словник технічної термінології // І. Шелудько, Т. Садовський. – К., 1928. – <http://r2u.org.ua/main/dicts>

Література

1. Віняр Г.М. Позасловникова лексика та способи її творення у прозі Є. Гуцала // Література та культура Полісся: Ніжинська вища школа. Ніжин, 1990. Вип. 1. С. 213–214.
2. Гнатюк І.С. Шляхи формування джерельної бази тлумачної лексикографії сучасної української літературної мови. Лексикографічний бюлетень. Збірник наукових праць. Київ, 2015. Вип. 24. С. 9–4.
3. Головащук С.І. Позасловникова лексика в творах Олесея Гончара // Мовознавство. 1988. №6. С. 32–40.
4. Гриценко П.Ю. Авторська лексикографія: Тарас Шевченко // Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові. Київ, 2012. С. 39–68.
5. Гриценко П.Ю. «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема тлумачної лексикографії // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Київ, 2011. С. 238–249.
6. Паламарчук Л.С. Анкета. Мовознавство. 1967. № 2. С. 81; № 4. С. 87.
7. Паламарчук Л.С. Відбиття фактів усного мовлення сучасною лексикографією. Українське усне літературне мовлення. Київ, 1967. С. 84–93.
8. Поздрань Ю.В. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті. Вінниця, 2018.

9. Скляніченко Г.В., Чернецький В.К. Словничок лексикографічно не зареєстрованих українських слів гібридної структури (1042 лексеми). Кіровоград, 1986.

10. Тищенко О.М. Довідка про походження в словникових матеріалах «Нові й актуалізовані слова та значення». Лексикографічний бюлетень. Збірник наукових праць. Київ, 2013. Вип. 22. С. 81 – 85.

Oksana TYSHCHENKO

Dictionary of the Language of Creative Personality: Principles of Glossary (from the Prose of Yu. Andrukhovych)

The author's dictionary is an intermediate form of fixing vocabulary and phraseology on their way to fundamental dictionaries. The purpose of the Dictionary of Creative Personality Language is to collect, systematize and describe new phenomena of the Ukrainian language, first of all lexical and phraseological units not certified by dictionaries of a certain type and / or period, their forms and meanings – lexicographic innovations – as a basis for complex neological dictionary. fundamental dictionary of the Ukrainian language. Thus, the materials of this dictionary, which compare samples of individual and collective (usual) language practice, will be a mediator between the author's text and the active common language dictionary of the Ukrainian language.

Key words: individual and collective in language, author's dictionary, glossary of author's dictionary, lexicographic innovations, prose of Yu. Andrukhovych.